

Canavarı Adlandırmak Nicos Poulantzas ve İmparatorluk

Jens Wissel

Çeviri: Emre Arslan ve Doğan Göçmen

Son birkaç on yıl zarfında yaşanan ulusötesileşme süreci, her yerde Fordizmin krizinin ardından süreklilik ve kesintiler üzerine tartışmaları tetikledi. Özellikle yeni bir tutarlı bir postfordist oluşumun ortaya çıkıp çıkmadığı sorusu üzerine yapılan tartışmada yeni bir uluslararası, daha doğrusu ulusötesi hegemonik düzenin anahatları tanımlanmaya çalışıldı (bkz. Hirsch, Jessop ve Poulantzas, 2001; Candeias ve Deppe, 2001). Bu tartışmanın bir odağını ulus-devletin değişen rolü oluşturdu. Ulusaltı ve ulusüstü alanların güç kazanması ile teritoryalite ve egemenlik arasındaki ilişkilerde buna eşlik eden değişim nedeniyle devletin dönüşümü çeşitli teorik görüş açılarından tartışıldı. Eskiden olduğu gibi, bugün de bu kaymaların tahakküm teorisi (*herrschaftstheoretisch*) açısından nasıl değerlendirileceği tartışmalıdır. Küresel bağımlılık ilişkilerinin yeni yapısı, bağımlılık ve dünya sistemi teorilerini sorunluymuş gibi göstermekle kalmadı (krş. Lipietz, 1987: 54 ve devamı; Hirsch, 1993), aynı zamanda, örneğin Nicos Poulantzas (2001) tarafından geliştirilen eleştirel bir emperyalizm kavramını da tartışılır hale getirdi. Bir yandan eski kavramların artık kullanılamayacağı iyice açıklık kazanmaya başlarken (krş. Brand vd., 2001: 8), diğer yandan tatmin edici alternatifler geliştirilemedi. Hardt ve Negri (2002) son çıkan kitaplarında tutarlı yanıtlar veremeseler bile doğru sorular yönelttiler. Devlet teorisi açısından temellendirilmiş ulusötesi tahakküm ilişkilerinin analizinin hangi doğrultuda ilerleyebileceği aşağıda kısaca anlatılacaktır. Elbette burada savunulan tezlerin ayrıca pratik bir sınamaya tabi tutulması gerekliliği ortadadır.

Ulusötesi bir tahakküm ilişkileri teorisine doğru

Joachim Hirsch, daha 1995'te, ulus devletlerin eğilimsel olarak düzenlemenin merkezindeki rollerini kaybettiklerini tesbit etmişti (1995: 98). Bunun sonucu olarak, ulus-devletlere yoğunlaştığı için düzenleme okulu da eleştirilmeye başlanmıştı. Ulusötesileşmenin siyasi sürecinin tartışmalara uygun bir biçimde konu edilmemiş olması ve Wallerstein'in dünya sistemi dedidiği şeyin bir analizinin olmayışı gittikçe daha fazla bir eksiklik olarak hissedilmeye başlandı (Holloway, 1993; Röttger, 1997; Waringo, 1998; Alnasserî, vd. 2001). Küresel alanı ele almadaki yetersizliğin, dünya sistemi teorisine yeniden başvurularak aşılmaya çalışılması, tatmin edici sonuçlara yol açmadı: Düzenleme okulu ve dünya sistemi teorileri yanyana birbirleriyle ilişkilendirilmemiş bir şekilde durdular (Waringo, 1998: 218 ve devamı). Ayrıca dünya sistemi teorisi haklı olarak örtük ekonomizmi nedeniyle eleştiriliyordu (Hirsch, 1993). Düzenleme okulunun devlet teorisini merkeze alan versiyonunda, ulus-devletin içinde daima uluslararası güç ilişkilerinin de maddileştiğine dikkati çeken Nicos Poulantzas'a yeniden bir dönüşle, uluslararası düzey gündeme getirildi (krş. Hirsch, 1993). Öte yandan, bu açıdan küreselleşme sadece ulus-devletlerin içinden algılanabilmektedir. Ortaya çıkmış olan ulusötesi yapılar, bu perspektiften sadece uluslararası ittifaklar olarak görülebilmektedir. Buna karşın, 'yereller arası (*inter-lokalen*) ama ulusötesi siyasa rejimlerinin' (Jessop, 2001: 90) çözümlenmesi için Poulantzas'ın ötesine geçebilmek gereklidir.

Bu bağlamda Gramsci'nin devlet ve hegemonya teorisini küresel düzeye taşımak, bu süreçlere ışık tutabilecek, ön açıcı bir proje olarak görülmektedir (örneğin, Cox 1998; Gill, 1990 ve 2000; ayrıca bkz: Bieling ve Deppe 1996). Burada, entegral devletin bir parçası ve hegemonya kazanımının en önemli bir alanı olarak sivil toplumun ulusötesileştiği kabul edilmektedir. Bu ise, uluslararası hegemonyanın artık saf bir ulus-devlet perspektifinden düşünülmeceği anlamına gelmektedir. Ayrıca sınıf yapısının küreselleşmesiyle birlikte, entellektüel yönlendirici elitler olarak hegemonyayı örgütleyen, 'ulusötesi yönetici sınıfı' (*Managerklasse*) oluşmuştur. Burada küresel hegemonya, sadece devletler arası düzenleme alanında değil, aynı zamanda 'içerildikleri ülkelerin toplumsal sınıflarını birbirine bağlayan küresel üretim biçimi düzeyinde de' kurulur (Cox, 1998: 82). Bu bakış açısında sorunlu olan taraf, küresel düzeye taşımak için yeniden formüle edilmesi gereken Gramsci'nin ulus-devlet düzeyinde biçimlen-

miş hegemonya teorisiyle teorik bir tartışmanın eksik olmasıdır: Günümüzde ne Gramscici anlamda bir küresel sivil toplumdan söz edilebilir, ne de Gramsci'nin entegral devletinin şu anda nasıl anlaşılacağı açıktır (Germain ve Kenny, 1998; elit teorisinin indirgemeciliğinin bir eleştirisi için bkz. Borg, 2001).

Bu zorluklara karşın, oluşmuş olan ulusötesi yapılar sorunu cevapsız kalmaktadır. Zira uluslararası düzenleme kurumlarını sadece devletler arası kurumlar olarak görmek değil, aynı zamanda hem ekonomi hem de ulus-devletler karşısında görece özerkliğini gündeme getirmek için eskiden olduğu gibi yeterince iyi argüman vardır (Shaw, 2000: 215). Bu kurumlarda da güç ilişkileri yoğunlaşmaktadır. Yaşanan ilişkileri uygun bir şekilde anlatmak için eski kavramların yetersizleştiği gittikçe daha açık hale gelmektedir: Cox ve Gill'in 'ulusötesi sivil toplum' diye tarif etmeye çalıştıkları ulus-devletler arasındaki ilişkiler eksik kalmaktadır. Çeşitli siyasi ve ekonomik stratejilerin bütün çelişki ve kırılmalarla bir blok oluşturduğu düzey eksiktir - Cox'un (1992) yeni iktidar yapılarını tanımlamak için neredeyse çaresizliğini ifade eden 'bulutlu küresellik' kavramı bunu göstermektedir. Eğer Cox ve Gill'in tezinde bir ? varsa, marksist açıdan egemenliğin yeni biçiminin ne olduğuna dair sorunun yanısıra, emperyalizmin yeni biçimi sorusu da gündeme gelmektedir.

İmparatorluk ve Emperyalizmin Yeni Biçimi

Susan Strange 1989'da, güçlü bir ulus-devletten ziyade bazı açılardan Roma İmparatorluğunu anımsatan bir siyasi yapı oluştuğuna dikkat çekiyordu. ABD'den 'Başkenti Washington D. C. olan, sınırları olmayan bir imparatorluk' olarak söz ediyordu (Strange, 1989: 170). Strange, 'yapısal iktidar' kavramıyla sadece ABD topraklarıyla sınırlı olmayan bir Amerikan tahakküm modelini tarif ediyordu. Bu tahakküm modeli, o dönemde Doğu Bloku'nun varlığı nedeniyle küresel olamamasını dikkate almaya gerek olursa, Cox'un 'bulutlu küresellik' kavramıyla ifade etmeye çalıştığı duruma işaret etmektedir. Leo Panitch "[Strange'e] canavarın ismini... koymakta gösterdiği katkıdan ötürü minnettar olmalıyız" (Panitch 2000, 17) derken haklıdır. Strange'in eleştirisi, artık küresel ekonomi politiğin hayati sorunlarını anlamak için yeterli olmayan 'topraksal' (*teritoryal*) bakış açısına yöneliyordu (Strange, 1989: 176).

Panitch, bu sorudan çıkarak devlet teorisiyle desteklenmiş bir "Amerika İmparatorluğu" kavramı geliştirmeye çalışmakta-

1 Krş: Poulantzas'ın Foucault'nun iktidar kavramını eleştirisi (Poulantzas, 1978:134 ve devamı).

dır. Emperyalizm kavramından vazgeçmeden, ondaki eskimiş varsayımları sorguladı: Panitch, hem karmaşık ulusötesi içiçe geçiş süreçlerini dikkate almayan bir küresel ABD diktatörlüğü varsayımına karşı çıkmak gerektiğini, hem günümüzde emperyalistler arası rekabet düşüncesinin gerçeği yansıtmadığını, hem de Lenin ve Buharindeki emperyalizm kavramında ekonomist bir çeşninin bulunduğunu ileri sürüyor (Panitch'in Gowan, Panitch ve Shaw, 2001 içindeki sözleri). Panitch, emperyalizmin yeni çağının tarif edilmesinin daha Poulantzas'la birlikte başladığına dikkat çekmektedir. Poulantzas (2001: 25 ve devamı), üç emperyalist evre tesbit ediyordu: birisi rekabetçi kapitalizmden emperyalizme geçiş, diğeri konsolidasyon ve son olarak da İkinci Dünya Savaşı'ndan ardından oluşan "Amerika'nın küresel egemenliğindeki yeni dönem. Bu yeni dönem ne metropol tarafından doğrudan ve hatta ne de yeni sömürgeci türü bir siyasi baskı türüyle sürdürülen, daha çok 'her bir ulusal formasyon ve devlet içinde baskın emperyalist iktidarın sebep olduğu yeniden üretim biçimini sürdüren yeni bir teritorya-dışı emperyalizmi barındırmaktadır'" (Panitch, 2000: 9). Buradaki soru, emperyalizmde Poulantzas tarafından tasvir edilen değişikliklerde artık bu kavram içinde açıklanamayacak kadar yeni şeylerin varolup olmadığıdır. Önemli olan imparatorluk kavramıyla bir kopuşun mu vurgulandığı ya da emperyalizmdeki süreklilik noktalarının mı ön plana çıkarıldığı değildir. Asıl sorun, emperyalizm kavramının küresel tahakküm ilişkileri konusunda henüz herşeyi söylememiş olduğudur.

Bu demektir ki, emperyalizmin artık güncel olmayan belli bir algılanışı üzerinde etraflıca düşünmemiz için iyi nedenlerimiz vardır. Bu nedenle, Hardt ve Negri'nin post-emperyalist bir düzeni tarif etme çabaları üzerine dönen güncel tartışmalar kullanılmalıdır. Ne yazık ki, Hardt ve Negri kaş yapayım derken göz çıkarıyorlar: Onlardaki temel sorun, "post-modern kapitalizm"de toplumun sermaye altında "gerçek içerilişi" (*reelle subsumtion*), sermayeye karşı bir dış olamayacak şekilde gerçekleştiği için, ekonomi ve politikayı ayırmayı reddetmeleridir (Negri ve Hardt, 1997: 20; Hardt ve Negri, 2002: 55, 247 ve 391). Böylece imparatorluğun sınırları, içinde iktidarın daima içkin olduğu mekansız bir küresel bulut üzerinde yüzüşüdür. Bu arada, iktidarın nerede, nasıl ve hangi temelde yoğunlaştığı belli değildir¹. Nihayetinde ekonomik ve siyasi iktidar ölümcül biçimde kısa devre yapmaktadırlar. Bu temel hata tüm diğere hataların merkezinde durmaktadır. Zira bu perspektiften ulus-devletler en fazla geç-

miş dönemlerin tortuları olarak görülebilir. Kapitalizmin siyasi biçimi kayboluyor, geriye kalan ise sadece sermayenin ulusötesileşmesini izleyen hukukun küreselleşmesi. Ulus-devletle birlikte siyasal alanın görelî özerkliği de kaybolmuştur. Bu tezden teorik olarak ne çıkarılabileceği üzerine bir tartışma yapmak ve hatta geriye kapitalizm denen şeyden neyin kalıp kalmadığını aramak bile boşuna. İmparatorluk kavramıyla kavranmak istenen yeni olan şey, tanımlanamaz, dağılık “herşeyi üstbelirleyen tek bir iktidar biçimini alıyor (25). Gerçi Hardt ve Negri, imparatorluğun bütüncül bir şey olmadığına dikkat çekerler: yeni bir özne olarak o her yerde ve hiç bir yeredir, o bir ‘mekansız’ ve bir ‘iktidar ve karşı iktidarın ağıdır’ (178). Ama iktidarın bu ‘mekansız’ ortamda nasıl yoğunlaştığı ve maddileşebildiği karanlıkta kalmaktadır. Aynı durum imparatorluğun heterojenliğini nasıl dışavurabildiği konusunda da geçerlidir. Bu kurgu sadece ulus-devletlerin kendilerinin küreselleşme sürecinde aktör olduklarını görmezden gelmez, aynı zamanda arka kapıdan siyaset ve ekonomi ilişkilerinde, postmodern dönemde ekonomi içinde eritilen bir dualist tahayyüle başvurur. Bu noktada aşıldığı sanılan Marksist teleolojyle ana akım (Mainstream) siyaset bilimi birbiriyle buluşur. Hiç bir zaman özne olmamış olan ulus devletlerin, kaybedilmesinden sonra, yeni üst-özne (krş. 9) dünya tininin yeniden vücut buluşu olarak sahneye çıkabilir. Böylece, imparatorluk kavramının avantajı, yani kurumlarıyla birlikte yeni bir küresel karşılıklı bağımlılıklar üzerine vurgu yapma olanağı kaybedilmiş olmaktadır. Bu arada emperyalizm kavramına atfettikleri ekonomist yorumlar, Negri’nin, kendi mantığını tutarlı biçimde tarif ederek, imparatorluğu kapitalizmin son aşaması olarak kavramsallaştırması ve argümandaki pek gizlenemeyen ekonomizmi açıkça telaffuz etmesiyle tamamen sahiplenilmiş olunuyor (Negri, 2001)².

Fakat Hardt ve Negri, basit bir siyasi hükmetmeyi aşan ve küresel yönetim teorilerinin tahayyüllerinin aksine imparatorluğun esas olarak iktidar ve tahakküm ilişkileriyle tanımlandığı bir hegemonya kavramına sahipler. Hardt ve Negri herşeyden önce çoğunlukla birbirine bağlanmadan bırakılan iki tartışma çizgisini, yani küresel tahakküm ilişkilerinin analizi ve özneliğin değişimi arasında bir köprü kurmaya çalışmaktadırlar. “Gelecekbilimsel”³ abartmalar ve devlet teorisinin eksikliği, imparatorluk tezinin sorunlu görünmesine yol açsa da, bu tezi doğrudan çöp sepetine atmak yerine ulusötesi tahakküm ilişkilerinin analizi olarak ciddiye almak gerekir. Burada önemli olan, kitabın apaçık

2 Burada söz konusu olan, herşeyin ‘ekonomik altyapıdan’ türediği özcü bir ‘ekonomi’ tahayyülüne sahip ortodoks ekonomizmin değilidir. Hardt ve Negri’nin özgül ekonomizmleri, biyo-iktidarla yüklü üretim güçlerine verdikleri öncelik ve aynı zamanda onların teleolojilerini de temellendiren kapitalizmin siyasi biçimleri konusunda sahip oldukları eksik kavrayışlarında gizlidir.

3 Poulantzas ‘gelecekbilimsel’ yönelimli tartışmayı ‘kısa vadeli eğilimleri genel bir düzeyde ele almak’ olarak tanımlamaktadır (Jessop, 2001: 82).

- 4 Paradigmatik olarak AB'de gözlemlenebileceği gibi ulusüstü devlet oluşumlarının gelişimi durumu ayrıca karmaşıktır (krş. Ziltener, 1999). Bu gelişmeler sadece kapitalist bir üçlünün (tride) oluşumuyla daha geniş bir düzeyde imparatorluğun fragmanlaşmasına değil, aynı zamanda devlet biçiminde temel değişimler olduğuna işaret ediyor. Tuhaf ki, Hardt ve Negri bu konular üzerinde hiç durmazlar.
- 5 Bunlara G8, DTÖ, Dünya Bankası, IMF, NATO gibi örgütler de dahildir.
- 6 Bu gelişme İkinci Dünya Savaşı'nın ardından başladı. "Özgür Batı", dışsal tehdit nedeniyle birlik oluşturmuştur. Bu durum, iç çelişkilerin yeni bir biçimde ifade edilmesini gerektirmekteydi. Bu dönemde küresel bir kültür endüstrisi oluştu. Bu değişimlerin ve bu süreçte kazanılan deneyimlerin geriye çevirilmesi artık mümkün değildir (krş. Shaw, 2000: 124 ve devamı).

ortada olan zayıflıkları değil, Hardt ve Negri'nin yeni olanı belirlemede gösterdikleri radikalittir. Bu radikalite, yeni olanı bir kavram altında ifade etme konusunda tetikleyici olmuştur.

Eğer imparatorluk tezi verimli bir şekilde ele alınacaksa, her şeyden önce "tek bir iktidarın" olmadığını, siyasi biçim olarak ulus-devletin kaybolmadığını⁴ ve siyaset ve ekonominin birleşmediklerinin kabul edilmesi gerekiyor. Ulus-devlet kaybolmadığı için, emperyalizm de hala mevcuttur (krş. Poulantzas, 1978: 99) –ama değişik bir biçimde. Buna rağmen, Hardt ve Negri, küreselleşmede egemenliğin temel olarak değiştiklerini tespit ederken haklıdırlar. Bu tespitten hareketle şimdiki durumun klasik emperyalizmden nerede farklı olduğu daha açık olarak ortaya koyulabilir.

Burada merkezi olan, sermayenin ulusöteleşmesi ve sınıf yapısının küreselleşmesinin yanısıra, ABD'nin rakipsiz askeri hâkimiyetidir. Bu süreçler ulus-devletler içindeki güç ilişkilerini öyle değiştirdi ki, ulus devletlerin kendileri de bu iç süreçler sonucu uluslararasılaşmış hale getirildi (Poulantzas, 2001). Kapitalist metropollerin "genel çıkarlarının" gerçekleşmesini amaçlayan yeni bir savaş biçiminin de temelleri burada yatmaktadır. Emperyalist rekabet bugün artık açık çatışmalarda ifadesini bulmuyor. Bugün bu rekabet, daha çok İmparatorluğun operasyonlarındaki askeri birlik kotalarının gücünde, "en kötü" ihtimalle askeri birlik göndermemede ve metropol devletler arasında sürekli görünen iktisadi çelişkilerde görülüyor. Bu anlamda, İmparatorluğun ortaya çıkışı, emperyalizmin kaybolduğu anlamına gelmiyor. Bu sadece emperyalizmin, içinde ulus devletlerin uluslararası iktidar ilişkilerinde referans noktası olarak merkezi konularını kaybetme eğiliminde olduğu küresel olarak birbirine bağımlı⁵ bir sistem tarafından üstbelirlendiğini işaret etmektedir. Günümüzdeki biçimiyle emperyalizm, klasik emperyalizmle kıyaslandığında yeni bir konuma sahiptir. Ulus-devlet içindeki güç ilişkilerinde kayma ve çıkarları nihai olarak ulus-devlet içinde kapsanamayacak bir sınıf fraksiyonun doğması yeni emperyalizmi imparatorluk üzerinden ortaya çıkarmaktadır⁶. Burada sadece retorik düzeyde bir değişimden değil, aynı zamanda gerçek bir değişimden de söz etmek zorundayız. Diğer bir deyişle, emperyalizm kırılğan emperyalist yapılar altında hareket etmektedir ve zaman zaman bu durum gün yüzüne çıkmaktadır. Bu, İmparatorluğun güncel krizini daha belirgin hale getirmektedir. Bu kriz, genel olarak, tek taraflı uygulamaları imparatorluk projesini tıkanıklığa sürükleyen George W. Bush'un iktidarı ele geçirmesiyle başladı.

İmparatorluğun ve emperyalizmin yeni biçiminin analizi için,

çeşitli nedenlerden dolayı, Poulantzas'ın devletin uluslararasılaşması teorisi önemli olanaklar sağlamaktadır. Poulantzas, 1975'te "bütün olarak emperyalizmin" krizini tarif etti: Bu kriz, yönlendirici hegemonyal gücün ekonomik çöküşünden değil, esas olarak artık metropollere de ulaşan dünya çapında bir sınıf savaşının kızışmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, Poulantzas ABD'nin hegemonyasını sorgulamamaktadır (Poulantzas, 2001: 67). Poulantzas, emperyalizm kavramını güncelleştirmekle kalmadı, aynı zamanda yukarıda da değinilen ekonomist yorumlarından da kaçındı. Poulantzas'ın 'devlet teorisi' (1978) tam da siyaset ve ekonomi arasındaki ikici (dualist) bir tahayyülü aşma çabasıdır. Hardt ve Negri'nin aksine, Poulantzas için siyaset ve ekonominin ayrılışı kapitalizmin özünde yatan bir özelliktir. Bu ayrım "*kapitalizmde siyasal olanın üretim ilişkileri ve onun yeniden üretiminde kurucu varlığının belli bir biçimdir*" (Poulantzas, 1978: 17). Burada devlet ne davranan öznedir, ne de sadece içinde ekonomik ilişkilerin yansıdığı bir üstyapıdır. Poulantzas, devleti daha çok kendi maddiliğiyle "güç ilişkilerinin yoğunlaşması" olarak görmektedir. Yani, devlet ne ekonominin altında bir yere konulmalıdır ne de ondan ve onu izleyen sınıf savaşımından bağımsız olarak analiz edilmelidir (bu konuda ayrıntılı bir çalışma için bkz: Kannankulam, 2000: 104 ve devamı). Poulantzas ulus-devletin dönüşüm sürecini erken bir şekilde görmüş, ama bunu onun sönümlenmesi olarak yorumlamamıştı: "Günümüzdeki evre, sermayenin uluslararasılaşması ile karakterize edilebilirse de, dönüşmüş haliyle ulus, burjuvazi için, bugün uluslararasılaşma veya ulusötesileşme biçimini alan yeniden üretiminin odak noktası olmaya devam etmektedir. Modern ulusun bu sert çekirdeği, kapitalizme özgü üretim ilişkilerinin değişmeyen özünde yatmaktadır" (Poulantzas, 1978: 109 ve devamı). Devletin, ulus-devlet karakterini koruması gerçeği, Poulantzas'a göre, devletin kendi maddiliğinden de kaynaklanmaktadır. Zira devlet, egemen sınıfın herhangi bir aracı değildir ve "sermayenin her uluslararasılaşması evresi otomatik olarak devletlerin 'ulusüstüleşmesi'ne yol açmaz" (Poulantzas, 2001: 59). Poulantzas'a göre, ulus-devletler, toplumsal formasyonların ve sınıf savaşımının özellikleri nedeniyle hala merkezi role sahip olsa da, sınıf savaşlarının durumu dünya çapında öyle çok değişmiştir ki, toplumsal formasyonlar "günümüzde emperyalist iş bölümünün ve toplumsal sınıfların kapitalist yeniden üretiminin gittikçe daha fazla dünya ölçeğinde" görüldüğü bir biçime bürünmüştür (Poulantzas, 2001: 64). Poulantzas, devletin uluslararasılaşmasını, ulus-devletin içinde ce-

7 Bu kavramın teorik sorunları için bkz. Jessop, 1985: 171 ve devamı, 280; Kannankulam/Wissel, 2003.

8 Ulusal burjuva kavramıyla, -yabancı emperyalist sermayeyle çelişkileri belli bir dereceye gelmiş olması açısından- ideolojik ve siyasi yapısı görel olarak özerk bir konum kazanmış ve bu açıdan kendi başına bir iç birliği temsil eden burjuvazinin yerli fraksiyonu anlaşılmalıdır (Poulantzas, 2001:51).

9 Öte yanda komprador burjuvazi kavramından ise genellikle bir sermaye birikiminin üzerinde yükselmeyen, belli ölçülerde yabancı emperyalist sermayenin sadece 'aracısı' olarak davranan bir burjuva fraksiyonu anlaşılmalıdır' (Poulantzas, 2001: 51).

reyan eden bir süreç olarak tarif eder. Yeni bir sınıfın ortaya çıkışıyla birlikte, ulus devlet içinde yoğunlaşmış güç ilişkileri ciddi biçimde değişti: "İç burjuvazi"⁷, ne "ulusal burjuvazi"⁸yle ne de "komprador burjuvazi"⁹yle karşılaştırılmayacak bir sınıfı cisimleştirmektedir. Bu sınıf, diğer iki sınıfa karşı ortada bir pozisyona sahiptir. "İç burjuvazi" ne daimi bir şekilde ulusal çıkarları temsil eder, ne de kendi maddi temeli olmayan satılmış ve tamamen bağımlı bir sınıftır. "[İç sınıfın] ekonomik temeli, metropollerin hegemonyasıyla dayatılan uluslararası çaltışan sermayenin bağımlı toplumsal formasyonda yeniden üretilmesidir" (Demirovic, 1987: 35). Yani iç burjuvazi, kendi ekonomik temeline rağmen, hegemonik ABD sermayesinden bağımsız değildir. Aynı zamanda "iç burjuvazi kavramı 'ulusal' alana 'kapanmış bir burjuvaziye' değil, bir uluslararasılaşma sürecine" atıfta bulunur." Ulusdevlet, hegemonyanın örgütleyicisi rolünden dolayı, zaten emperyalistler arası çelişkilerle oluşmuş ve toplumsal formasyonlar içindeki egemen fraksiyonlar arasındaki çelişkilerle çoktan uluslararasılaşmış olan bir alana müdahale eder. (Poulantzas, 2001: 55). Poulantzas, sonuç olarak şu fikre ulaşır: "İktidardaki bu bloğun tamamen ulusal bir düzeyde anlaşılması artık neredeyse imkansılaşmıştır. Emperyalist devletler sadece kendi iç burjuvalarının değil, aynı zamanda uluslararasılaşma sürecinde bağlanmış oldukları egemen emperyalist sermayenin çıkarlarını da algılamaktadırlar" (Poulantzas, 2001: 56, vurgular JW'e ait).

Bu tespitten imparatorluk kavramına sadece küçük bir adım kalmıştır. Ama bu, Hardt ve Negri'nin tarif ettiği değil, geçmişteki on yıllarda yaşanan uluslararasılaşma süreci sonucu olan ve ulusötesileşmiş tahakküm biçimlerinin çelişkili bir karmaşıklık içinde anlamaya çalışan bir imparatorluk kavramıdır. İmparatorluğu biçimlendiren, tam da Poulantzas tarafından tarif edilen bağlantıdır. Ama bu noktanın anlaşılması için, iç burjuvazi kavramının yeniden kavramsallaştırması gereklidir. Poulantzas'ın, bir taraftan belirli gelişmeleri önceden görmüş olamayacağı -gibi, diğer taraftan uluslararasılaşma sürecinin analizi için hiçbir biçimde hazır bir iç burjuvazi kavramı aktarmıştır (bkz. Kannankulam/Wissel, 2003). Ama burada önemli olan, Poulantzas'ın kendi devlet teorisini sınıf teorisine dayalı bir analizle birleştirip, iç-dış diyalektiğinin ikinci (dualist) kavrayışını aşmaya çalışmasıdır. "İç faktörler ve dış faktörler arasındaki ilişkinin mekanik ve topografik (hatta coğrafik) algılanışının tamamen kırılması gereklidir (Poulantzas, 1977: 20). Poulantzas, ABD hegemonyasının dışsal olarak hiçbir biçimde diğer kapitalist metropollere göre davranmadığını göster-

rebilmektedir. Amerikan hegemonyasının yeni niteliği, tam da bu diğer toplumsal formasyonların içinde etkili oluşunda yatmaktadır. Poulantzas, bu nedenle uluslararasılaşmanın belirli bir evresini tarif etmektedir. Lenin ve Rosa Luxemburg gibi Poulantzas'ın da emperyalist zincir olarak nitelediği küresel durum, ne örneğin dünya sistemi teorisinde¹⁰ olduğu gibi “kapitalist üretim tarzının sadece zincirin halkalarında somutlaştığı soyut bir süreç”, ne de Alain Lipietz'in önerdiğini andıran, ‘parçalarının bir toplamı’dır (Poulantzas, 2001:31 ve devamı).

Evre IV: Ulusötesi Blok İktidarda

Poulantzas'ın evre modelini devam ettirilecek olursa, emperyalizmin dördüncü evresinde iç burjuvazinin ulusötesi iç burjuvaziye dönüştüğü tezi formüle edilebilir. Eskiden olduğu gibi, ulus-devlet politikanın hala en önemli dayanağını oluşturmaktadır.¹¹ Ama iç burjuvazi çıkar bakımından ulusötesi (non-territoriale) bir sınıftır. Böylece imparatorluk bir bakıma ulusötesi bir “iktidar bloğudur”. Bundan yanırlıklı bu bloğun monolitik bir blok olduğu sonucu çıkarılmamalıdır. Bu “iktidar bloğu iç çelişkileri olan ve hakim fraksiyonun koruması altında bulunan sınıfların ve fraksiyonların bir birliğidir. Toplumsal güçler arasında sınıf mücadelesi, kendi özgün antagonizmasını koruyan çıkar kavgaları her zaman mevcuttur” (Poulantzas, 1975b: 239).

Ulusötesi sivil toplum kavramının aksine İktidarda bulunan ulusötesi iktidar bloğu kavramı, bu düzeyde, bir zamanlar ulus-devlet durumunda olduğu gibi bir “ulusal-popüler çıkarın” yaratılması sonucu doğrudan iç bütünlük sağlanıyormuş gibi bir yanlış kanının uyanmasına engel oluyor. Bu birliğin daha çok ulus-devlet aracılığıyla ama onu da aşarak ulus-devlet içinde örgütlenmesi gerekmektedir. Ayrıca ulusötesileşmiş bir iç burjuva kavramı iyice parçalanmış ve derin iç çelişkileri olan bir sınıf fraksiyonunu tanımlıyor. Daha Poulantzas tarafından tasvir edilen iç burjuvazi *merkezi olmayan* (desantralize olmuş,- çev.) bir burjuvaziydi, iç ilişkileri “içine yerleşmiş Amerikan sermayesi üzerinden gerçekleşiyordu” (Poulantzas, 2001: 58). Bu özellikle ulusötesileşmiş iç burjuvazi için geçerlidir. Burada ilişkiler içine yerleşmiş olan ulusötesileşmiş sermaye üzerinden gerçekleşmektedir. Başka bir ifadeyle, kelimenin gerçek anlamında ulus-devlet içinde yoğunlaşmış iktidar ilişkilerini aşan ulusötesileşmiş bir sınıf yoktur. Diğer taraftan aynı zamanda kendisine ulusötesi yön veren ve hiçbir ulus-devlete sürekli bağlı olmayan bir sınıf fraksiyonu ortaya çıkmıştır. Bu yeni oluşmuş olan iktidar bloğu aynı zamanda uluslararası örgüt

10 Wallerstein'in dünya sistemi, küresel bir üretim tarzından ziyade dünya piyasası olarak kavramlaştırılıyorsa da, nihayetinde sonuç değişmiyor.

11 [Politikanın] Kaderi hakkında da burada karar verilmektedir (Van der Pijl, 2001).

12 Burada sözkonusu olan uluslararası alanda çalışan firmalardır. Bunlar firmaların, bölgelerin ve hatta ulus-devletlerin mali itibarı üzerine değerlendirmeler yapıyorlar ve böylece muazzam bir uyum basıncı oluşturuyorlar.

13 Kapitalizmde dünya devletinin yapısal bakımdan mümkün olmadığı konusunda bkz. Narr/Schubert, 1994: 233 ve devamı.

ağlarında (networks,- çev.) ve ‘international rating agencies’¹² ve danışma firmaları veya ulusötesi entellektüel ağlara (üçlü lateral komisyon, WEF vs.) benzer örgütlerde gözlemlenebileceği gibi yeni ortaya çıkmış uluslararası otorite örgütlerinde de örgütleniyor. Bu örgütlerin uluslararası normların geliştirilmesine katkıları az değildir (Sinclair, 1999 ve Van der Pijl, 1998: 160 ve devamı). Bu alanda politika ve ekonomi arasındaki ilişkinin önemli oranda değişimi kendisini dışı vurmaktadır. Bu aynı zamanda devletin görelili özerkliğinin de değiştiği anlamına gelmektedir.

“İktidar bloğu içinde hegemonya ve tahakküm altında bulunan sınıflar karşısında hegemonya işlevi genel olarak aynı sınıf ve bloğa aittir” (Poulantzas, 1975: 240) saptaması yapılabilsede, iktidar bloğu içinde hegemonya otomatik olarak toplumsal hegemonya anlamına gelmiyor. Yani ulusötesi bir iktidar blokunun varlığı global ölçüde hegemonik gelişim projesini içermemektedir. Bu bloğun varlığı daha çok hegemonya için verilen mücadelede güçler durumunda bir değişim olduğuna işaret etmektedir. Elbette Poulantzas tarafından ulusal toplumsal formasyonlar için geliştirilmiş olan bu kavram da büyük teorik sorunlar yaratmaktadır. Çünkü Poulantzas’a göre “iktidar bloğunun birliği yapısal olarak devletin iç birliğinde tesis edilmiştir” (Demirovic, 1987: 65). Ama bir dünya devleti oluşmaksızın ulusötesi bir iktidar bloğunun oluştuğu gözlenmektedir.¹³ Bundan dolayı da ulusötesi iktidar bloğu ulusal bloklardan daha parçalıdır. Aynı zamanda bu yeni blok ulusal bloklar içindeki sınıf çelişkilerini de keskinleştirmektedir. İktidarda olan blok ve yapısal düzey olarak devlet Poulantzas’a göre aynı şeyler değildir. Devlet daha çok iktidar bloğuna karşı esasen özerktir (Demirovic, 1987: 66). Bu özerklik her ne kadar ayakta kalsa da baskı altına girmektedir. Çünkü ulusöteleşmiş iç burjuvazi farklı ulus-devletlerle ve uluslararası örgütler sistemiyle oldukça esnek bir şekilde ilişki kurabilmektedir. Buna rağmen ulusötesi iktidar bloğu ile metropoliten “rekabetçi ulus-devlet” (Hirsch, 1995) arasında sürekli yıkıcı çelişki yaşanmaktadır. Özellikle Negri ve Hardt’a ve Poulantzas zamanında ortada dolaşan “ultra emperyalizm” teorilerine karşı temel çelişkilerden birisi de bu noktada bulunmaktadır.¹⁴ “Sadece ultra emperyalizm kavramı bu hegemonyayı iç emperyalist çelişkilerin bulunmayışı ve bu hegemonya altında bulunan emperyalist metropollerin tatmini olarak tanımlamaktadır. Bu çelişkilerin yeniden canlanması durumunda hegemonyanın sonundan bahsetme pahasına da olsa” (Poulantzas, 2001: 67).

Poulantzas’ın, ABD sermayesinin hegemonyası üzerinde yoğunlaşmasına neden olan, diğer devletleri nüfuzu altına aldığına dair

saptaması, açık bir biçimde kendi döneminde geçerli olmuş olabilir. Bugün Poulantzas'ın "geçici" olarak "iç burjuvazi" olarak tanımlamış olduğu sınıfın "belli bir ülkenin sermayesinin tahakkümüyle" (2001: 53) doğrudan ilişkilendirilmesine karşı bir kabülden yola çıkmak için iyi gerekçeler var. (bkz. Cox, 1998: 62 ve devamı ve 82 ve devamı; Röttger, 1997: 117 ve devamı; ulus-devletlerin ve yabancı sermayenin karşılıklı içiçe geçmesi konusunda ayrıca bkz. Kreile, 2000: 275 ve devamı ve Brenner, 2002: 65). Poulantzas, iç burjuvazi kavramını Birleşik Amerikalı burjuvaziye kendisinin uyarlaması mümkün değildi. Avrupa bağlamında iç burjuvazi kavramını ABD burjuvazisiyle sürekli artan bir şekilde içiçe geçmesinden dolayı ideolojik-politik özerkliği kaybetme eğilimi içindedir diye tasvir etti. "ABD sermayesinin üstünlüğü artan oranda kaybolması ve üç merkez arasındaki içiçeliğin karşılıklı hale gelmesi Amerikan burjuvazisi için de geçerlidir (Alnasseri vd., 2001: 38). Kuşkusuz, imparatorluğa Batı ve Amerika tarafından hükmedilmektedir. Ama bu, Strange ve Panich'in iddia ettiği aksine bir Amerikan imparatorluğu değil, ulusötesi bir imparatorluktur. Oluşmuş olan ulusötesi iktidar bloğu bulunduğu her devlet içinde kesinlikle hegemon değildir. Bu ABD için de geçerlidir. Pozisyonu başkaları tarafından sürekli sorgulanmaktadır ve sözkonusu ulus-devletlerdeki iktidar ilişkilerine ve bloğun ulusötesi düzeydeki pozisyonuna bağlıdır. Başka kelimelerle anlatacak olursak; bloğun pozisyonu sürekli değişmektedir.¹⁵

Bir Hegemonluk Süreci Olarak İmparatorluk Kriz İçinde

Hükümdarlık doğrudan politik iktidar uygulamasına indirgenemez. Bundan dolayı imparatorluk en azından metropollerdeki herkesi içeren bir yaşam biçimi olarak genelleştirmeyi içeriyor.¹⁶ Bizim hepimizin biraz imparatorluk olduğu ve örneğin ABD'nin her konuda suçlu olmadığı çıkarımı, politikanın artık anlamsızlaştığı anlamına gelmiyor. Çünkü bu durumda hepimizin içinde oturduğu sırça saray yıkılmış olurdu. Ama bu, sürecin parçası olmanın her zaman beraber düşünülmesi gerektiği anlamına geliyor.

İmparatorluk bütün bunlara rağmen aynı zamanda dünya sistemine hakim olan çelişkilerin ve çatışmaların denetim altına alınması denemesidir. Bundan dolayı imparatorluk "sivilleştirilmiş kapitalizm" veya "dünya yurttaşlık" rüyası görenlerin projesidir. Bu anlamda yeni global protesto hareketinin bir bölümü tarafından uluslararası finans hareketlerine karşı dile getirilen 'tobin vergisi' aynı zamanda imparatorluğu istikrarlı kılma talebidir. İmparatorluğun yeni sosyal demokrasinin hegemonya projesine benzediği gibi, Al Gore da imparatorluk için daha iyi bir

14 Ulutura emperyalizm kavramı, sermayelerin aralarındaki ulusal farkları dünyanın ortak sömürüsü için aşabileceklerini düşünen Karl Kautsky'den kaynaklanmaktadır.

15 Burada ulusötesi düzeyden kastedilen sadece uluslararası düzenleme ağı değil. Bunlar metropolitan ulus-devletler tarafından hükmedilse de, bunların içinde bu sürecin parçası olan ulus-devletlere indirgenemeyecek güç ilişkileri yoğunlaşmaktadır. Bunlardan kastedilen aynı zamanda hukukun ulusöteleşmesi tartışmasında görüldüğü gibi ulusötesi karşılıklı bağımlılıklardır: örneğin Slaughter (2000) oluşan bir "dünya hukuk sisteminden", yani ulusal mahkemeler tarafından uyarlanan global bakımdan entegre olmuş bir hukuk sisteminden hareket etmektedir (genel olarak bkz. Buckel, 2001 ve 2003). Ayrıca bundan kastedilen, oluşan ve görüş alışverişine yarayan global bir alandır. Bu sadece küresel kolektif bir bilincin oluşmasına değil (Shaw, 2000: 120 ve devamı), aynı zamanda Cox (1998: 80 ve devamı) ve Gill'in (2000) sivil toplumun ulusöteleşmesi konusunda başlangıç olarak önerildiği gibi, hegemonya mücadelesini tanımlayan bir sahanın oluşmasına da katkıda bulunuyor.

16 Yanlış anlaşmaları engellemek için belirtmek gerekiyor: kültürel ve politik hegemonya karşılıklı ilişkileri olsa da aynı şeyler değildir.

17 Bu gelişme kendisini "eski Avrupa"nın ABD'ye karşı açık muhalefetine karşın yürütülen Irak savaşından çok önce ima etmeye başlamıştı. Avrupa'nın, ABD'nin global iklim politikası karşısında takınmış olduğu blokaj politikasına yönelik eleştirisi ve ABD tarafından reddedilen Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kuruluşu sadece iki örnektir.

aday olurdu elbette. Avrupa'nın ABD'ye karşı açık eleştirisi de bundan dolayıdır.¹⁷ İmparatorluğun güncel krizi, NATO'nun ve diğer uluslararası veya ulusötesi rejimlerin itibarını yitirmesi ve ABD tarafından yürütülen "teröre karşı savaş" imparatorluğun sonunun geldiği anlamına gelmiyor. Sadece yarıklar belirginleşiyor ve öldüğü sanılan ulus-devletlerin sanıldığından daha canlı olduğu ortaya çıkıyor. Burada dile getirilen tezlerin doğruluğu pratik olarak da onaylanacak olursa, bu ulusötesileşme süreçlerinin geri çevirilemeyeceği anlamına da gelir. Çünkü bu süreçler özellikle ulus-devletlerin içinde yaşanan süreçlerin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. İmparatorluğun istikrarlı hale getirilip getirilemeyeceği sadece "westfalya düzeni"nin çöküşünden sonra yeni bir ulusötesi düzenleme biçiminin bulunup bulunamayacağına bağlı değil. Bu aynı zamanda neo-liberalizmin bir perspektif sunmadığı dünya bölgelerini de kapsayacak yeni bir hegemonya projesinin örgütlenip örgütlenemeyeceğine de bağlıdır (Hirsch, 2002: 145 ve devamı). Amerika'nın dış politikasını radikal bir şekilde militarize edilmesi ve artan bir şekilde tek yanlı davranması bu konuda şüphe uyandırmaktadır.

Bir kurtuluş hareketi hiçbir şekilde "devletler topluluğuna" yönelik dünya pazarını yeniden düzenleyici talepler düzeyinde kalamaz. Bu durumda devlet ve imparatorluk klasik olarak hayali genelin çıkarlarını yönetmekle görevlendirilmiş ama onların neo-liberal projenin gerçekleştirilmesi konusunda üstlenmiş oldukları aktif rolü gözardı edilmiş olur. 70'li yılların devlet eleştirisi ve devletin kapitalizmin politik biçimi, yani bütün iç çelişkilere karşın değerlendirme için en iyi koşulları hazırlamakla yükümlü olduğu gerçeği de unutulmuş olur (Wissel, 2002). Buna karşın hegemonyacı tahakküm projesinin bir parçası haline gelmek istemeyen bir politikanın soruyu esaslı olarak sorması gerekir ve bu, sonuç itibarıyla üretim ilişkilerinin sorgulanması gerektiği anlamına gelmektedir.

Ulus hep aynı zamanda dışlama anlamına geldiği için, ulusal kurtuluş stratejileri her zaman sorunlu olmuştur. Ayrıca bugün bu stratejiler maddi temellerini artık kaybetmiş görünmektedirler. Ulusal kurtuluş stratejileri daha çok parçalama ve bastırma süreçlerini güçlendirme tehlikesiyle karşı karşıya bulunuyor (krş. Hirsch, 2001). Bu anlamda bugün gözlemlendiği gibi global yönelimli toplumsal bir hareketin oluşumunun selamlanması gerekir.■

Kaynakça

- Alnasser, S. vd. (2001) "Raum, Regulation und Periodisierung des Kapitalismus", *Das Argument* 43(239), 23-43.
- Bieling, H-J ve F. Deppe (1996) "Gramscianismus in der internationalen politischen Ökonomie", *Das Argument* 38(217), 729-740.
- Borg, E. (2001) "Gramsci global? Transnationale Hegemoniebildung aus der Perspektive der Internationalen Politischen Ökonomie", *Das Argument* 43(239), 67-78.
- Brenner, R. (2002) *Boom & Bubble. Die USA in der Weltwirtschaft*, Hamburg.
- Brand, U. vd. (2001) *Nichtregierungsorganisationen in der Transformation des Staates*, Münster.
- Buckel, S. (2001) *Innenansichten – Überblick über die Rechtstheorie zur Transnationalisierung des Rechts*, unveröffentlichtes Manuskript am Fachbereich Gesellschaftswissenschaften der J. W. Goethe Universität, Frankfurt/M.
- Buckel, S. (2003) die veränderte Form der relativen Autonomie – globales Recht aus kritischer Perspektive, *iz3w*.
- Candeias, M. Ve F. Deppe (der.) (2001) *Ein neuer Kapitalismus?*, Hamburg.
- Cox, R. (1992) "Global Perestroika", R. Miliband ve L. Panitch (der.), *The New World Order, Socialist Register* içinde, London.
- Cox, R. (1998) Weltordnung und Hegemonie – Grundlagen der Internationalen Politischen Ökonomie, *FEG-Studie* Nr. 11, Marburg.
- Demirovic, A. (1987) *Nicos Poulantzas. Eine kritische Auseinandersetzung*, Hamburg.
- Germain, D. R. ve M. Kenny (1998) "Engaging Gramsci: International Relations Theory and the New Gramscians", *Review of International Studies*, 24(2), 3-21.
- Gill, S. (1990) *American Hegemony and the Trilateral Commission*, Cambridge, New York.
- Gill, S. (2000) "Theoretische Grundlagen einer neo-gramscianischen Analyse der europäischen Integration", Bieling, H-J; J. Steinhilber (der.), *Die Konfiguration Europas* içinde, Münster.
- Gowan, P. vd. (2001) "The state, globalisation and the new imperialism: a roundtable discussion", <http://www.theglobalsite.ac.uk/librarytexts/201gowan.htm>.
- Hardt, M. ve A. Negri (2002) *Empire*, Frankfurt, New York.
- Hirsch, J. (1993) "Internationale Regulation. Bedingungen von Dominanz, Abhängigkeit, und Entwicklung im globalen Kapitalismus", *Das Argument* 35(198), 195-222.
- Hirsch, J. (1995) *Der Nationale Wettbewerbsstaat*, Berlin.
- Hirsch, J. (2001) "Vom Ultra zum Hyper. Das neue Gesicht des Imperialismus" *iz3W* 251, 33-35.
- Hirsch, J. (2002) *Herrschaft, Hegemonie und politische Alternativen*, Hamburg.
- Hirsch, J. vd. (2001) *Die Zukunft des Staates*, Hamburg.
- Holloway, J. (1993) "Reform des Staates: Globales Kapital und nationaler Staat" *Prokla* 23(90), 12-33.
- Jessop, B. (1985) *Nicos Poulantzas. Marxist Theory and Political Strategy*, London.
- Jessop, B. (2001) "Globalisierung und Nationalstaat. Imperialismus und Staat bei Nicos Poulantzas – 25 Jahre später", J.Hirsch vd. *Die Zukunft des Staates* içinde, Hamburg.
- Kannankulam, J. (2000) *Zwischen Staatsableitung und strukturelem Marxismus. Zur Rekonstruktion der statstheoretischen Debatte der siebziger Jahre*, Magisterarbeit am Fachbereich Gesellschaftswissenschaften der J. W. Goethe-Universität, Frankfurt, M.
- Kannankulam, J. ve J. Wissel (2004) Stichwort "innere Bourgeoisie" *Historisch kritisches Wörterbuch des Marxismus* içinde, Berlin.
- Kreile, M. (2000) "Die Internationalisierung von Produktion und Dienstleistung", Kaiser, K. ve H-P. Schwarz (der.) *Weltpolitik im neuen Jahrhundert* içinde, Bonn.
- Lipietz, A. (1987) *Mirages and Miracles. The Crisis of Global Fordism*, London.
- Narr, W. ve A. Schubert (1994) *Weltökonomie. Die Misere der Politik*, Frankfurt.
- Negri, A. (2001) "Empire – das höchste Stadium des Kapitalismus", *Le Monde Diplomatique* v. 12.01.01.
- Negri, A. ve M. Hardt (1997) *Die Arbeit des Dionysos. Materialistische Staatskritik in der Postmoderne*, Berlin.
- Panitch, L. (2000) "The New Imperial State" *New Left Review* II, 2: 5-20.

- Poulantzas, N. (1975) *Politische Macht und gesellschaftliche Klassen*, 2. überarbeitete Auflage, Frankfurt/M.
- Poulantzas, N. (1977) *Die Krise der Diktaturen. Portugal, Griechenland, Spanien*, Frankfurt.
- Poulantzas, N. (1978) *Staatstheorie. Politischer Überbau, Ideologien, Sozialistische Demokratie*, Hamburg.
- Poulantzas, N. (2001) "Die Internationalisierung der kapitalistischen Verhältnisse und der Nationalstaat", Hirsch, Jessop, Poulantzas 2001, içinde.
- Röttger, B. (1997) *Neoliberale Globalisierung und eurokapitalistische Regulation. Die politische Konstitution des Marktes*, Münster.
- Shaw, M. (2000) *Theory of the Global State. Globability as an Unfinished Revolution*, Cambridge.
- Sinclair, T. J. (1999) Bond-Rating Agencies and Coordination in the Global Political Economy, Cutler, Haufler, Porter (der.), *Private Authority and International Affairs* içinde, New York.
- Slaughter, A. (2000) "Judicial Globalization", *Virginia Journal of International Law*, 40(4), 1103-1124.
- Strange, S. (1989) "Toward a Theorie of Transnational Empire", Czempiel, E-O ve J. N. Rosenau (der.), *Global Changes and Theoretical Challenges: Approaches to World Politics for the 1990s* içinde, Toronto.
- Van der Pijl, K. (1998) *Transnational Classes and International Relations*, London.
- Van der Pijl, K. (2001) "Die nationalen Grenzen der transnationalen Bourgeoisie. Oder: Wer sonst wird eine globale Welt herbeiführen?", Bieling, H-J, K. Dörre, J. Steinhilber, H. J. Urban, (der.) *Flexibler Kapitalismus* içinde, Hamburg.
- Waringo, K. (1998) *Die Internationalisierung der Produktion in der französischen Regulationstheorie*, Frankfurt a. M./New York.
- Wissel, M. (2002) "Stern oder Sternschnuppe? Über die Notwendigkeit einer Radikalisierung von Attac", <http://www.links-netz.de>
- Ziltener, P. (1999) *Strukturwandel der europäischen Integration. Die Europäische Union und die Veränderung von Staatlichkeit*, Münster.